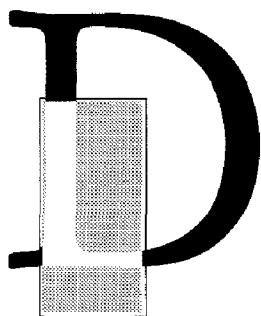

ANTONI RIERA

NOTES PER A UNA LECTURA DE
L'OBRA DE JOAN FUSTER



avant de qualsevol producte literari hom pot emprendre, amb la més lloable sistematicitat, l'anàlisi dels elements constructius i formals del cas amb l'afany de posar al descobert, segons uns pressupòsits de científicitat, aquelles clàusules sintàctiques dominants, unes determinades freqüències adjectivals o bé certes regularitats en els trops, segons una preceptiva posada en voga per l'estructuralisme. Aquest model d'anàlisi, sense voler-ne menystenir d'altres aplicacions derivades, no aporta, en opinió meua, res de *substantiu* quant a l'estimació global de l'obra literària examinada: semblantment a com un producte de factura manual no esdevé explicat mitjançant la sola relació de cisells, gúbies, cargols o malls que hi hagin intervingut; ni tampoc, posem per cas, fent-ne, només, una mera descriptiva de les proporcions obtingudes.

En una altra perspectiva que pren en consideració de manera preferent els *aspectes* contextuals que permeten d'emmarcar el text segons uns paràmetres avalats per la cienciologia social, s'apliquen bona part dels mètodes hermenèutics. En aquest cas, s'hi dona un desplaçament de l'accent cap a àmbits *metaliteraris*. Hom tractarà d'advertir-ne aquelles *circumstàncies* que contextualitzen l'obra; advertiment que, encara que proporcioni unes dades, de segur valuosíssimes per a una millor comprensió de l'obra, crec que, en una orientació exclusiva pot abocar-se, defectivament, en un desenfocament del text. La sola explicació d'una obra de les seves relacions funcionals de causa-efecte tampoc, a parer meu, n'explica a bastament el resultat.

Si goso formular d'una manera potser massa simplista, o fins i tot impertinent, aquests extrems polaritzats entorn de l'anàlisi literària és al sol efecte de reivindicar

una lectura de l'obra fusteriana no exclusivament de tipus formal, ni únicament explicada des del context que l'ha motivada: les dimensions de la seva obra, la pròpia qualitat literària i el volum de les idees que s'hi vehiculen n'exigeixen el tractament solidari dels elements literàrio-formals i dels pròpiament discursius.

Em proposo, doncs, de considerar la seva obra des d'una orientació intermèdia –horacianament entre el *gaudi* i el *profit*–, de manera que puguem progressar en la penetració del seu discurs mitjançant algunes apreciacions entorn de la seva formalitat textual. L'operació vindrà justificada en tant que per bé que es tracta d'una obra inequívocament literària que no pressuposa l'ús asèptic i designatiu propi del discurs filosòfic o assagístico-científic que, l'anàlisi dels aspectes formals permeti de subratllar el teixit de les idees que s'hi articulen.

REQUISITS PER A LA COMPRESIÓ DE L'OBRA FUSTERIANA

Una elemental cautela inicial ens obliga, a l'hora d'estudiar l'obra de Joan Fuster, de valorar-ne en tot el seu abast tant les seves dimensions –prop de tres mil títols–, com la brevetat ordinària del seu articulat, que es presenta fragmentàriament i per acumulació. Fets, l'un i l'altre, que impedeixen una aproximació més analítica del fragment i que reclamen, altrament, una lectura més de conjunt.

D'altra banda, sense defugir una possible taxonomia explicativa –obra assagística, historiogràfica, poètica, crítica, aforística o política–, ocasionalment útil a l'hora d'ordenar-ne uns gèneres o unes etapes, convé de no reduir-se en una tal simplificació, en la meua opinió massa neoclàssica, que de cap manera s'avindria amb una obra d'interdisciplinarietat integrada.

Igualment, crec necessari d'evitar en la mesura del possible les exclusives valoracions contextuals entorn de la seva obra, massa sovint nuclearitzada entorn al seu assaig cívic-polític. Tot i l'innegable pes específic i la transcendència d'aquest segment fusterià en l'àmbit polític nacional dels Països Catalans, sóc de l'opinió que l'ampli ressó del *Nosaltres els valencians* ha comportat, també, la simplificació d'una obra molt més complexa i sovint no estimada de manera conjunta.

EVOLUCIÓ FORMAL I SINTAXI TEMÀTICA DE L'OBRA FUSTERIANA

Amb aquest intent de globalització de l'obra fusteriana, vull esbossar algunes constants d'índole formal que són, alhora, argument preferent del seu assaig (o reversiblement): dialècticament la forma estimula les idees i les idees reclamen un estil.

Una etapa poètica més enllà de la lírica

La seva etapa poètica que formalment i programàtica acaba l'any 1954 amb *Escrit per al silenci*, defineix uns temes-motiu preferents: d'una banda una insistida reflexió entorn de les possibilitats, i també els límits, d'expressió-designació verbals; i, com a conseqüència, alhora literària i moral, sobre les possibilitats d'intervenció civil des de la literatura.

Una reflexió crítica

Simultàniament a l'etapa poètica, Fuster desplega una intensa activitat com a crític literari i plàstic, fonamentalment a *Cuadernos Literarios*. Aquesta doble condició de poeta i de crític li permet un procés de distanciament sobre el propi quefer literari; aquesta reflexió que culmina amb *El descrèdit de la realitat* (1955) o *Les originalitats* (1956) segella la primera etapa poètica si més no de manera programàtica –perquè crec que el Fuster poeta, formalitats a banda, s'ha succeït a si mateix en d'altres gèneres.

De la historiografia cap a l'assaig moral i l'assaig civil

L'activitat crítica no es limita a una estimació valorativa sobre el quefer poètic, sinó que pren una dimensió *extra-literària* en posar en consideració el compromís moral de l'intel·lectual, els ideologismes subjacents, els límits de la llibertat etc., en una extensa obra de caire assagístico-moral. Igualment, les seves exploracions derivades al camp de la historiografia argumenten adés l'assaig moral, adés l'assaig cívico-polític: hi ha un fil conductor que progressa del Fuster aplicat a la crítica, a l'erudit de la història cultural del xvi –situat, bé en la perspectiva moral dels canvis culturals, bé en la perspectiva nacional dels greuges lingüístics, culturals o polítics–.

L'exploració que fa en aquest sentit del seu entorn immediat, empès pel seu treball historiogràfic, el mena a formular la proposta d'un *humanisme* alternatiu que, en prendre en consideració la circumstància cívico-política –sobretot entorn al *Nosaltres els valencians*– esdevé, també, una reflexió cívico-política.

DIACRONIA TEMÀTICA. RAONS D'UNA DIVERSITAT

Una primera estimació de conjunt permet d'apreciar que la seva obra poètica, en sentit estricte, finalitza en la primera meitat dels cinquantes; que l'obra crítica i historiogràfica es vigoritza sobretot entre la primera meitat dels cinquantes i la

primera meitat dels seixantes; que la glossa assagística és fa pública, en bona part, al llarg dels seixantes; i que el seu articulat sobre qüestions de caràcter cívico-polític es dimensiona, fonamentalment, en els setantes.

Amb tot, i un cop assenyalats aquests quatre grans períodes temàtics en la seva obra, vull fer avinent que de cap manera pretenc de simplificar una obra notablement més complexa, que no permet de ser sotmesa a una successió d'etapes; ni tampoc de ser jutjats com a unitaris ni exclusius cadascun d'aquests segments apuntats. En efecte, s'hi dóna una simultaneïtat tant pel que fa a les perspectives temàtiques, com pel que fa als registres emprats, que ens obliga a ser màximament prudents a l'hora d'inventariar canònicament la seva obra.

Per bé que no pretenc en aquesta nota de recollir el substrat d'idees que fonamenten el seu assaig, ni l'articulació del seu conjunt –aspecte aquest, tanmateix, d'innegable interès si hom no vol simplificar-la en un agregat inconnex d'àmbits específics–; sí que en reivindico, com a requisit per a la seva comprensió, una lectura totalitzadora que harmonitzi el Fuster crític literari amb l'historiador de la cultura; el poeta amb l'autor dels aforismes o del *Diari*; i l'assagista moral amb el catalitzador de la qüestió nacional en l'àmbit dels Països Catalans.

Es tracta, en efecte, d'una extensa obra aplicada a registres diferents segons el canal emprat o la destinació prevista. Únicament, certs constrenyiments acadèmics de forçar una lectura en un sentit exclusiu justifiquen l'obsessió per reduir una obra extensa i diversa en uns estereotips d'índole formal que no permeten, posem per cas, de tenir en compte la textura poètica dels seus aforismes; que n'exigeixen uns nivells de precisió crítica en apunts que tenen, sovint, un origen remot en el seu *Diari*; quan no se li fa retret de no haver escrit l'any 1962 allò que tenia una única intenció assagística i no programàtica. I a risc que el conjunt de la seva obra en resulti desenfocat.

ELEMENTS D'ORDRE FORMAL CORRELATIUS AL CONJUNT DEL SEU ASSAIG.

Així doncs, en aquesta línia indicada, em convé de remarcar alguns trets propis de la formalitat literària en l'obra de Joan Fuster que, més enllà –o més ençà– de ser únicament elements d'estil, esdevenen en la *sintaxi* global de la seva obra solidaris amb les idees que posa en circulació.

Entorn de la paraula

És de notar una insistida –i ja remota en la primera obra poètica– preocupació lingüística que el mena a qüestionar-se a bastament sobre el valor i els límits de la



paraula; fet aquest que, ultra definir un gest inequívocament poètic, ordenarà al seu torn uns propòsits d'estil –claredat i simplicitat compositives– i esdevindrà argument per a l'escepticisme professat en el seu assaig posterior. En efecte, si la paraula esdevé neguit poètic, aquest neguit mutarà subversivament en els aforismes, on l'ús de la paradoxa jugarà el corresponent correctiu moral. Igualment, la provisionalització dels termes-clau del discurs –sovint expressats en cursiva– remetran a la mateixa circumspècció verbal i discursiva.

Rendiments morals d'un pronom personal

L'altre gran eix de reflexió poètica té com a nucli el *propi jo* que per bé que malda, progressivament, per desproveir-se de les disposicions més líriques, segons un afany de major eficàcia social, roman inalterat –i a l'ensems reivindicat– com a requisit, alhora, epistemològic i moral en el seu assaig posterior. És més, tant l'assumpció que fa de la pròpia subjectivitat, com la desconfiança apuntada respecte de les possibilitats de designació verbal constituiran el nervi primordial que argumentarà el seu humanisme posterior.

Els límits del *Subjecte*, –prèviament destranscendentalitzat– seran igualment *positivats* per Fuster, al punt que aquest subjecte conformarà la *clau-dovella* del seu assaig com a gènere d'opinió –en primera persona gramatical– consistent a forçar el valor significatiu dels conceptes, però amb la voluntat de ser més precís, entenedor i eficaç.

Podem llegir Fuster com vulguem però mai el trobarem desposseït d'aquella primera persona que és alhora *militantment* antidogmàtica. Primera persona gramatical que té un origen poètic i que reviu en el seu assaig posterior.

De la ironia semàntica a la ironia moral

Un altre element, alhora d'índole formal i argumental ve constituït per la ironia. Aquest desenfocament semàntic que propicia angles de consideració no comuns estimula Fuster en un procés de distanciació d'allò que li és objecte d'especulació. El to afinat, capciós, girat o paradoxat que caracteritza el seu estil té el seu correlat argumental en els seus textos en practicar *irònicament* freqüents desplaçaments de la primera persona gramatical a la tercera –en un exercici de distanciació–, per reassumir-se posteriorment en una primera persona pluralitzada –segons un procés d'implicació–, que es resol estilísticament amb apostrofes amb el lector o bé amb suspensius finals. D'aquesta manera provisionalitza la seva opinió, en subratlla el to dialògic amb el lector –o bé amb les lectures que sovint pretexten els seus escrits–, en subratlla la condició doxàtica de les seves glosses, alhora que s'aboca, mitjançant els mecanismes de solidaritat establerts, en l'assaig civil.

Fuster concep el seu assaig com a un exercici per tal d'*especular-se* reflectivament en el món. Aquesta ironia, que és el contrapunt epistemològic al seu escepticisme professat, li permetrà la mínima *distància focal* per tal de vigoritzar una raó més propera al sentit comú. Per comptes d'auto-examinar-se com a subjecte-objecte de raó –per a una pretensió ultra-lírica o filosòfica–, s'avaluarà distanciadament dissolt en l'entorn considerat.

De la mateixa manera que la seva obra crítica l'empeny en una reflexió *meta-poètica*; a banda d'altres consideracions, potser calgui interpretar, també, el llarg silenci dels darrers anys com un intent de distanciar-se, *irònicament*, del personatge públic que les circumstàncies l'han obligat a interpretar.

De l'exercici de la llibertat literària a la llibertat com a argument

Si l'assaig moral es vigoritza mitjançant un ús insistit en les perspectives mòbils tot canviant constantment de pla, considerant i reconsiderant tothora els temes, sempre estimulat des d'una insubornable llibertat de pensament i formal; que té ja una remota ressonància en la primera etapa poètica –llavors, potser limitada a un neguit de caire *existencial*–; i que serà vivament i tenaçment reformulada en el seu assaig civil en reivindicar-la ara, en l'àmbit nacional.

RELLEGIR FUSTER

Cal doncs llegir –o rellegir– la totalitat de l'obra de Joan Fuster –i ara, que l'oportunitat editorial permet de prosseguir amb la seva Obra Completa– per tal de no precipitar una lectura fragmentària que limiti el relleu d'un conjunt excepcionalment coherent.

En aquest sentit pot ser enriquidora l'anàlisi solidària dels elements formals i d'estil amb les idees que s'hi vehiculen, que permetin de posar al descobert aquelles significacions comunes –temàtiques i formals– d'acord amb la interdisciplinarietat que exigeix l'aproximació a la literatura d'idees.

D'altra banda la genuïnitat de Joan Fuster, allò que en fa d'ell un clàssic de l'assaig és –com en qualsevol autor d'excepció– justament l'estreta relació entre el seu estil i les seves idees. En aquest sentit la seva obra és –i no podia ser altrament– el producte d'un estil, i a l'inrevés; i en això rau la singularitat del seu assaig.

ANTONI RIERA